

पोवाडे भाग २

शाहीर खाडिलकर

चंद्रभूषण प्रकाशन

शाहीर खाडिलकर

यांचे
पोवाडे

आणि इतर शाहिरी कवन

शाहीर पांडुरंग दत्तात्रय खाडिलकर,

एम्. ए., बी. टी.

मुद्रक : दामोदर त्र्यंबक जोशी, मॅनेजर, चित्रशाळा प्रेस,
५६२, सदाशिव पेठ, पुणे २.

☆

लेखक : पांडुरंग दत्तात्रय खाडिलकर, एम्. ए., बी. टी.,
प्रिन्सिपॉल, कर्णाटक हायस्कूल, चेंबूर, मुंबई ७१.

प्रकाशक : चंद्रभूषण प्रकाशनतर्फे

मधुकर पां. खाडिलकर, B. E.,
टेरेम् रुम्, सुशीला निवास,
सखाराम कीर रोड, मुंबई १६.

(सर्व हक्क लेखकाधीन)

विक्रेते : मंसर्स तुकाराम पुंडलीक शेट्टे, बुकसेलर्स,
सी. पी. टँक, माधववाग, मुंबई ४.

☆

किं. २० रु.

प्रस्तावना

आमच्या शाहिरी कवनाचा हा द्वितीय खंड जनतेच्या हार्ती देतांना मला अत्यंत समाधान होत आहे.

१९२६ सालापासून आजतागायत पोवाड्यांच्या रचनेचे काम वेळो-वेळीं करित आलों आहे. पराक्रमी पुरुषांचीं चरित्रें प्रथमपासूनच मला आकर्षून घेत आहेत. त्यांचे रोमहर्षक पराक्रम माझ्या नेत्रांतून आणि कानांतून माझ्या हृदयापर्यंत पोहोचले आणि त्यांनींच हे पोवाडे माझ्या-कडून घडविले आहेत. थोरांचे गुण असेच असतात कीं ते सहृदय माणसाला आपणाकडे आकर्षून घेतातच. 'तद्गुणैः कर्णमागत्य चापलाय प्रचोदितः' हे कालीदासवचन सुप्रसिद्धच आहे.

छत्रपति शिवाजीमहाराज हे तर आमचे आय स्फूर्तिस्थान ! त्यांचे सर्व चरित्र म्हणजेच आदर्श कर्मयोग्यांचे धगधगते जीवन ! त्याचप्रमाणे तानाजी, बाजीप्रभु, मुरारबाजी ! ह्यांच्या त्यागाला सीमाच नाही ! संभाजीमहाराजांनीं आत्मबलिदान करून 'मराठा तितुका मेळवावा' हे समर्थवचन सार्थ केले ! खंडो बल्लाळ चिटणीसांनीं तर आपले सर्व घरदार स्वराज्यापार्यां अर्पण केले. सिंधदेशचा राजा दाहर यानें चोहों-कडून निराशा चालून येत असता शत्रुधर्माची शिकस्त करून प्राणार्पण केले. शिखांचे दहावे धर्मगुरु गुरु गोविंदसिंह आणि त्यांचा पट्ट शिष्य वीर त्रैरागी यांनींही उच्च ध्येयासाठीं आत्मबलिदान केले ! तसेंच रजपूतवीर पृथ्वीराज चव्हाण, राणा प्रताप, रजपूत सौदामिनी शशिप्रभा देवी, अहिल्यादेवी, झांशीची राणी, तात्या टोपे इत्यादि ऐतिहासिक पराक्रमी व्यक्ति, तसेंच विसाव्या शतकांतील लोकमान्य टिळक, काका-साहेब खाडिलकर, स्वातंत्र्यवीर सावरकर, जगबंध महात्माजी, पं. जवाहरलाल, नेताजी सुभाष, डॉ. आंबेडकर ह्या सर्व व्यक्ति असामान्यच ! ह्या सर्वांनींच माझे जीवन घडविले आहे.

ह्या थोर विभूतींचे प्रत्यक्ष जीवन मला जगतां आले नाही हे खरे आहे; तथापि त्यांच्या पराक्रमांचा पोवाड्यांत गौरव करून आपण

कृत्यकृत्य व्हावें आणि त्यांचा आदर्श सतत राष्ट्रपुढे ठेवावा याच विचारानें प्रेरित होऊन हे पोवाडे मी लिहिले.

कोणाचें जीवन क्षणभर चमकणाऱ्या विद्युत्प्रतीसारखें, कोणाचें जीवन प्रखर सूर्यासारखें, कोणाचें जीवन आयुष्यभर धगधगणाऱ्या अग्निकुंडासारखें, तर कोणाचें सतत तेवणाऱ्या ज्योतीसारखें ! ह्यांच्या जीवनाचा अभ्यास करून तरुण पिढीनें जर आपलें जीवन घडविलें तर तें राष्ट्राला निश्चित उत्कर्ष प्राप्त करून देईल ! ह्या थोर विभूतींच्या जीवनाचा प्रभावी परिणाम मी लिहिलेल्या पोवाड्याच्या वाचनानें खास होईल अशी उमेद वाटत आहे.

प्रथम खंडांत एकूण १७ पोवाडे दिले गेले आहेत. आणि या द्वितीय खंडांत लहान मोठे सर्व मिळून एकूण आम्ही रचलेले ३६ पोवाडे दिले गेले आहेत. ३७ वा पोवाडा आमचे धाकटे बंधु चि. महादेव दत्तात्रय खाडिलकर तथा दत्तकुमार यांनी पंडित जवाहरलाल नेहरूंच्या जीवनावर लिहिला आहे. श्री. दत्तकुमार यांनी हा पोवाडा आमच्या या द्वितीय खंडांत छापण्यास परवानगी दिली याबद्दल मी त्याचा फार आभारी आहे.

याच खंडाच्या दुसऱ्या विभागांत आम्ही वेळोवेळीं रचलेले इतर शाहीरीकवन मुद्रित केले आहे. त्यांत लावण्या, भेदिक लावण्या आणि काहीं विनोदी कवनेंहि आहेत.

गेल्या चाळीस वर्षांत हजारां लोकांनी आम्ही रचलेले बहुतेक सर्व पोवाडे मोठ्या उत्साहानें हजारांच्या संख्येनें कार्यक्रमांना हजर राहून ऐकिलेले आहेत आणि त्यांचें सर्वांनीं स्वागतच केले आहे. हिज मास्टर्स व्हाईस या ग्रामोफोन कंपनीनें आमच्या बऱ्याच पोवाड्यांच्या रेकॉर्ड्स् काढून तद्वारां असंख्य रसिकांना आमचे पोवाडे ऐकविलेले आहेत. तसेंच ऑल इंडिया रेडिओ (आकाशवाणी) ही लक्षावधि श्रोत्यांना आमचे पोवाडे ऐकविण्याचें काम आजतागायत करीत आहे.

१-१-१९६८,
मुंबई १६. }

शाहीर खाडिलकर

शाहीर खाडिलकर यांचा जीवनकालादर्श

(आमचा जीवनकालादर्श आम्ही स्वतःच लिहून ठेवात आहोंत याबद्दल आश्चर्यच वाटेल. पण तसें न केल्यास लेखकाच्या जन्मकालादिवषयी वरेच वादंग माजतात. एवढ्यासाठीच स्वतःच माहिती देणें इष्ट वाटल्यामुळे आम्ही तसें करीत आहोंत.)

(१) जन्म—२८ डिसेंबर १९०३; पूर्वीच्या सांगली संस्थानांतील उगार खुर्द या खेडेगांवात जन्म.

(२) कर्नाटकांत धारवाडनजीक दोदवाड येथें आणि वेळगांवनजीक सांबरे येथें वडिलांचें नोकरीनिमित्त इ. स. १९१० पर्यंत वास्तव्य.

(३) इ. स. १९१० मध्ये वडिलांची बदली सांगलीस झाल्यामुळे सांगलीत वास्तव्य. सांगली हायस्कूलमध्ये इ. स. १९२१ पर्यंत शिक्षण. हायस्कूल स्कॉलर. वक्तृत्व, गायन, पोहणें, क्रिकेट, फुटबॉल, देशी व्यायाम याच कालखंडांत हस्तगत.

(४) इ. स. १९२१ ते १९२५ पर्यंत विलिंग्डन कॉलेजांत कॉलेज शिक्षण. कॉलेज स्कॉलर.

(५) इ. स. १९१० मध्ये मिरज येथें मातृनिधन; इ. स. १९१६ मध्ये सांगली येथें प्रेगाच्या सार्थांत पितृनिधन; घरची वाताहात.

(६) इ. स. १९२६ मध्ये वाई येथील सुप्रसिद्ध राष्ट्रीय प्राज्ञ-पाठशाळेंत प्रवेश. तेथें शिकविणें व शिकणें चालू. प. पू. कै. केवलानंद स्वामी यांच्या चरणाजवळ एम्. ए. चा अभ्यास. इ. स. १९२८ मध्ये एम्. ए. परिक्षा उत्तीर्ण.

(७) वाईस गेल्यावर लगेच दुसऱ्याच दिवशीं रायगडला श्री. शिव-लक्ष्मणपतींच्या छत्रीसमारंभास हजर राहण्यासाठीं प्रयाण. ३६० मैलांचा (वाई ते रायगड आणि परत) सर्व प्रवास पायीच केला. तेथें पोवाडे लिहिण्याची स्फूर्ति झाली. लगेच तानाजीचा पहिला पोवाडा लिहिला. तेव्हांपासून आजतागायत पोवाडे वाङ्मय लिहीत आहे.

(८) इ. स. १९३० मध्ये कायदेभंगाच्या चळवळीत भाग घेतल्यामुळे १ वर्ष सश्रम तुरुंगवास.

(९) इ. स. १९३२ ते १९३६ महाराष्ट्रात सरकारी जाचामुळे राहणें अशक्य झाल्यामुळे अहमदाबादेस प्रयाण आणि तेथें सरकारी नजरेखालीं वास्तव्य. मध्येच १९३४-१९३५ पर्यंत कोल्हापुरांत बी. टी. साठी महाराणी ताराबाई टीचर्स ट्रेनिंग कॉलेजांत दाखल. १९३५ सालीं बी. टी. (द्वितीय श्रेणीत) उत्तीर्ण. परत अहमदाबाद.

(१०) इ. स. १९३७ ते १९३९ नंदुरबार म्युनिसिपल हायस्कूलचे प्रमुखपद.

(११) इ. स. १९३९ ते आजतागायत मुंबईत वास्तव्य. चेंबूर कर्णाटक हायस्कूल, मुंबई ७१ या संस्थेत प्रमुखाध्यापक म्हणून सध्या काम पाहात आहे.

लेखनविषयक

हायस्कूलांत होतो तेव्हांपासूनच काव्यरचनेची ओढ होती. १९२० सालीं लोकमान्यांचे देहावसान झाले तेव्हां त्या विषयावर एक लहानसा पोवाडा लिहिला. तोच जशाच्या तसा पोवाड्यांच्या प्रथमखंडांत छापलेला आहे. १९३६ सालापासून पोवाडे लिहिण्यास सुरुवात केली. आजपावेतो लेखन करीत आहे. एकूण ५३ पोवाडे दोन्ही खंडांत छापलेले आहेत. त्याशिवाय इतरांही बरेच शाहिरी कवन लिहिलेले आहे. स्फुट काविताही बरीच लिहिली आहे. 'संस्कृत चंद्रिका' दोन भाग आणि 'इतिहासमंजरी' हें शालेय वाङ्मयही लिहिले आहे. याशिवाय सुमारे ५० पूर्वरंग आणि आख्यानेही लिहिली आहेत. याशिवाय जागतिक पोवाडे वाङ्मय या नांवाचा एक ग्रंथ प्रसिद्धीच्या मार्गावर आहे.

आमचें सर्व शाहिरी वाङ्मय आणि आख्याने अत्यंत लोकप्रिय झालेली आहेत. याशिवाय श्री. गीतार्थसुधाकर हा गीतेवरील पद्यमय ग्रंथ, श्री. संगीत गीतासार आणि संगीत रत्नाकर ही पुस्तके प्रसिद्ध झाली आहेत.

पोवाडे (द्वितीय खंड)

अनुक्रमणिका

विभाग पहिला

विषय	पृष्ठ	विषय	पृष्ठ
नमन	१	२०. पं. जवाहरलाल	१४७
१. पृथ्वीराज चव्हाण	२	२१. स्वातंत्र्यवीर सावरकर	१४९
२. जयाजी शिंदे	१४	२२. नेताजी सुभाष	
३. शशिप्रभा देवी	२२	भाग १ ला	१६२
४. पानपतचा रणसंग्राम	२८	२३. नेताजी सुभाष	
५. हुतात्मे गुरुगोविंद व		भाग २ रा	१७३
वीर त्रैरागी	४१	२४. भागानगर (हैद्राबादचा	
६. देवी अहिल्याबाई		सत्याग्रह)	१८४
होळकर	५२	२५. डॉ. आंबेडकर	१९४
७. जिवनादादा वक्षी	५८	२६. स्वातंत्र्याची पहांट!	२०२
८. राणा प्रताप	६४	२७. जय भारत!	२०५
९. तात्या टोपे	६८	२८. जय महाराष्ट्र!	२०८
१०. श्री. शिवजन्म	७३	२९. महाराष्ट्राचा पोवाडा	२१४
११. यशवंतराव होळकर	८२	३०. अॅटम बॉम्ब	२२३
१२. नाना फडणिस	९४	३१. दूर रहा	२२५
१३. श्रीशिवराज्याभिषेक	१०३	३२. भूदानयज्ञ	२२८
१४. सुरतेवर छाप	१०७	३३. चिनी भस्मासुर	२३१
१५. स्वामी श्रद्धानंद	१११	३४. वीरखंदन	२३६
१६. लो. टिळक	१२०	३५. वंदन करूं शूर वीरांस	२३७
१७. नाट्याचार्य खाडिलकर	१२३	३६. हैद्राबादची मोहीम	२४०
१८. महात्मा गांधी	१३२	३७. पंडित जवाहरलाल	
१९. वाडोलीचा लढा	१४०	नेहरू (दत्तकुमारकृत)	२४५

विभाग दुसरा

विषय	पृष्ठ	विषय	पृष्ठ
१. लावणी-आली मंद वाऱ्याची	२५८	१०. नार पराची धार	२६९
२. लावणी-घोड्याची मनोरम	२५९	११. एक होती नाजूक नार	२६९
३. होतं माझं सिंहासन	२६१	१२. अंवावाईचा गोंधळ !	२६९
४. बाई, कुणा सांगूं या कळा	२६१	१३. जोगवा	२७०
५. तूं कोण सखे सुंदरी	२६२	१४. असावा-नसावा	२७१
६. कथा भेटिन	२६५	१५. होशी नवरा असावा	२७२
७. सांग मानवा !	२६६	१६. असावी-नसावी	२७३
८. नील अंबरी	२६७	१७. भेदिक लावणी	२७४
९. चंद्रिका कुण्या	२६८	१८. नारळी पौर्णिमा	२७५
		१९. दसरा	२७७
		२०. दिवाळी	२७९
		२१. शंखदेवाचा चुटका	२८२

ती. मातोश्री यशोदाबाई खाडिलकर

तथा

माई

शाहीर खाडिलकर, सौ. खाडिलकर

दत्तकुमार
(महादेव खाडिलकर)

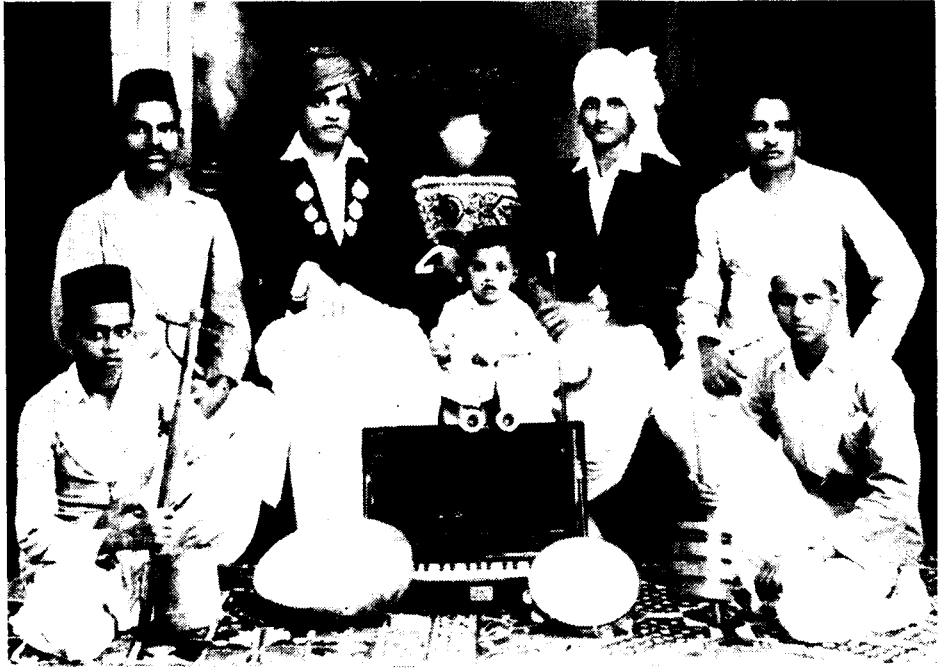
साथीदार । आवाजीचे जादूगार !

१. वापूजी भिडे, २. लीला खाडिलकर (मधुवंती पटवर्धन), ३. शाहीर खाडिलकर,
४. सुलोचना खाडिलकर (सुलोचना पटवर्धन), ५. मधुकर खाडिलकर.

साथीदार । आवाजीचे जादूगार !

१. अनंत केळकर, २. श्रीधर घीर्णीकर, ३. शाहीर खाडिलकर, ४. मधुकर खाडिलकर,
५. वासुदेव खाडिलकर, ६. शिऊभाऊ पटवर्धन, ६. राम भडकमकर.